

Türk Basınında Sovyet İhtilali Sonrası Kırım'ın Durumu (1918'de Yaşanan Gelişmeler)

Selçuk Ural* - Nesrin Hangül**

Giriş

Sovyet İhtilali Sonrası Yaşanan Gelişmeler

1917'de Sovyet ihtilali Rusya coğrafyasında hürriyet ve değişim düşüncesini ve ihtiyacını kuvveden fiile çıkardı. Gayri Rus unsurlar arasında uzun yıllardır beklenen bağımsızlığın çok yakın olduğu düşüncesi oldukça kuvvetliydi. Çarlığın asırlardır süren zulüm ve baskısından kurtulmak için ihtilali tarihi fırsat olarak görüyorlardı. Bununla birlikte iç ve dış gelişmeler bağımsızlığın kolay elde edilemeyeceğini, bunun için ciddi siyasi, iktisadi ve askerî teşkilata malik olmak gerektiğini gösteriyordu.

Sovyet hükümetinin savaştan çekilme kararı alması ve İttifak devletleriyle Brest-Litovsk barışını imzalaması bölgedeki kuvvet dengesinin Almanya ve Osmanlı devleti lehine dönmesine neden oldu. Antlaşmaya göre Ukrayna, Kırım ve Kafkasya yeni dönemde güç mücadelesine sahne olacak yerler olarak öne çıkıyordu¹.

Brest-Litovsk Antlaşması'nın ardından Almanya Ukrayna'nın bağımsızlığını tanıdı. İki taraf arasında varılan anlaşmaya dayanarak Alman orduları Bolşeviklerden temizlemek üzere Ukrayna'yı işgal etti. 21 Mart'ta Alman askerî işgalinin Kırım'a da uzatılmasına karar verildi. 19 Nisan 1918'de Alman askerî birlikleri Kırım'a girmeye başladı. Kırım'daki Bolşevik direnişi nisan sonunda kırılarak yarımadanın tamamı Alman ordusunun kontrolüne girdi.

Almanya gidişatı doğrudan yönlendirse de Osmanlı Devleti daha ziyade Türk-İslam unsurlar üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Almanya ve Osmanlı Devleti'nin söz konusu bölgelerde doğrudan ve/veya dolaylı işbirliği buraların kaderini

* Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kars/TÜRKİYE, sural25@hotmail.com ORCID: 0000-0001-9206-6661

** Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kars/TÜRKİYE, nesrin_soyer@hotmail.com ORCID 0000-0002-6019-3487

1 Geniş bilgi için bk. Selami Kılıç, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, İstanbul 1998, s. 402.

değiştirebilirdi. Almanya, Ukrayna üzerinde tam bir askerî kontrol sağladıktan sonra Kırım'a yöneldi. Burada yüksek komiserlik şeklinde bir askerî idare tesis ederek Türk/Tatar ve gayri müslim unsurlara yüksek hakimiyetini kabul ettirdi. Almanya 1918 sonuna kadar Kırım'da Türk/Tatarlara destek vermekle birlikte bu destek kuvvetli bir iktidar tesis edecek seviyede değildi. Tatar teşkilatlarının gereken desteği alamaması iktidarın sık sık el değiştirmesine ve nihayet Bolşeviklerin bütün Kırım'ı cinayet ve katliamlar yoluyla ele geçirmesiyle sonuçlanacaktı.

Bölgede ikinci derecede güce sahip olan Osmanlı Devleti yetebildiği yerlerde doğrudan askerî güç kullanarak Türk-İslam unsurların bağımsızlık mücadelesinin tarafı haline gelmişti. Güney Kafkasya buna örnek gösterilebilir. Suriye ve Irak cephelerinde büyük sıkıntılar yaşanmasına rağmen Kafkasya Türk ve Müslümanlarının bağımsızlıklarını elde etmesi ve koruması için askerî harekâtlar düzenlemekteydi. Bu yoldaki gayretleri Gürcistan ve Bakü petroleri noktasında Almanya ile farklı politikalar izlemesinden ötürü istenen sürat ve başarıyla yürütüleliyordu. Başka bir ifadeyle Osmanlı ordusu Kafkasya harekâtını müttefiki Almanya'ya rağmen sürdürüyordu.

Kırım'da Tatarlar ekseriyeti ellerinde bulundururken Ruslar, Ukraynalılar, Yahudiler ve diğer unsurlardan insanlara da ev sahipliği yapıyordu. Demografik yapıyı Tatarlar ve Ruslar domino ederken siyasi alan çok daha parçalıydı ve her bir unsur farklı politikalar izlemekteydi.

Siyasi gruplar içerisinde Bolşevikler ayrı bir yere sahipti. Zira onlar Rusya'da iktidarı ele geçirdikten sonra çarlık döneminin sınırlarını korumak üzere şiddet, cinayet, sürgün ve katliam gibi usulleri kullanmaktan çekinmeyerek Sovyet sistemini yerleştirmeye çalışıyordu. Kırım da Bolşevik usullerinin tatbik sahalarından biriydi. Bolşevikler, Rus azınlığın imparatorluğa bağlı kalmak istemelerini kendi politikaları çerçevesinde kullanarak Kırım'ın doğusunda birçok şehri doğrudan yönetiyorlardı. Kontrol altında tuttıkları şehir ve kasabalarda Tatar ve diğer unsurları katletmek üzere her fırsatı değerlendiriyorlardı.

Neticede Kırım Tatarları bağımsızlıktan yana iken, Rus ve Bolşevikler Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını istiyor ve bunun için çalışırken, Ukrayna ise Kırım'ın ilhakını benimseyen bir dış politika takip edecekti.

Kırım'da Cereyan Eden Siyasi Gelişmeler

Çarlık Rusya'nın istibdat ve mezalimi altında inleyen Kırım Tatarları, Çarlığın düşüşüyle kendi mukadderatlarını ellerine almak için harekete geçtiler. Kırım'daki

diğer milletlerin hukukunu inkâr etmemek şartıyla kısa zamanda Tatarlara mahsus bir milli idare teşkil ve tesis ettirildi.

Ukrayna'nın Moskova'dan ayrılmasıyla Kırım da ayrılmış oldu. İki ülke arasında iyi komşuluk ilişkileri kuruldu. Bu münasebet cereyan ederken Kırım'da Tatar hükümeti mevcut bulunuyordu. Kırım Tatarları da tıpkı Ukraynalılar gibi müstakil bir devletin tebaası sayılıyordu.

Kırım'ın Bolşeviklerden temizlenmesi sırasında Alman ordusu içerisinde Türk-Tatar gönüllü kuvvetleri bulunmakla birlikte Ukrayna askerleriyle ittifak halinde hareket ediyordu. Alman kuvvetleri Kırımı girmek üzere iken Kazan'da bulunan Umum Rusya Müslümanları Şurası temsilcisi ve Odesa'da bulunan Müslüman kolordusu komutanlığı ile Kırım Tatarlarının protestosu üzerine Ukrayna askerleri geri çevrildi.

Almanlar Kırım'a girdikten sonra dâhilde bulunan Tatar askerleri Sudak vesaire gibi mühim mevkileri Bolşeviklerden bizzat kendi gücüyle temizledi. Yine bu teşkilat sivil ahalinin elindeki silahları toplamak ve bölgede anarşiyi sonlandırmak noktasında büyük işler gördü. Bu suretle yarımadada emniyet ve asayişin tesisinde yegâne amilin Kırım Tatarları olduğunu ispat ettiler. Kalabalık Bolşevik çeteleri tarafından Türk-Tatar ordusu mağlup edilinceye kadar bütün Kırım yarımadasında emniyet ve intizamı Türk-Tatarlar sağladı. Ülkenin genel emniyet ve asayişi muhafaza için düzenli süvari ve piyade kuvveti vardı².

Kırım'ın bağımsızlığı meselenin bir ayağı olsa da Bolşevik yönetimine ve Bolşevik mezalimine son vermek ondan daha önemliydi. Çünkü bu yapılmadığı durumda ne bölgede asayişin temin etmek, ne de Kırım Tatarlarının kendi milli hükümetlerini kurmaları mümkün olabilirdi. Bu noktada en dikkat çekici husus Brest-Litovsk Antlaşması'na rağmen Bolşeviklerin Kırım'ı tahliye etmemeleri ve Türk-Tatarlara karşı yürüttükleri pervasızca katliamları artırmalarıydı.

Mayıs 1918 başında Kırımın Bolşeviklerden temizlenmesi yolunda ciddi mesafeler alınmasına rağmen tehlikenin tamamen ortadan kaldırıldığı söylenemezdi. Bu durum yine de Kırım Tatar Meclisi'nin toplanmasına ve hükümet kurmasına engel teşkil etmeyecekti. Zira bu noktada geç kalınması Kırım'ın ve Tatarların tarihi haklarının temininde ciddi sorunlar doğurabilirdi.

Tatarlar tarafından da geçici olduğu kabul edilen hükümet aynen daha önce

2 “Kırım Müslümanlarına Dair Bir Mülakat”, *Sabah*, 10 Eylül 1918, No. 10351.

kurulan İslam komitesi gibi kısa ömürlü oldu. Aradaki tek fark birincisinin Bolşevik baskısı ve saldırısından ötürü yıkılırken ikincisi Ruslar başta olmak üzere diğer milletlerin hükümete girmeyi kabul etmemelerinden ötürü tesis ettirilemedi. Her iki girişimin başarısızlığının ardından ülke Süleyman Sülkeviç'in diktatörlüğü altında İngiliz-Fransız müdahalesine kadar bir toparlanma mücadelesi verecekti. Yine de Kırım Türk Tatarları ülkenin birliği ve bağımsızlığı için öne sürdükleri şartlardan vazgeçmiş değillerdi.

1918'de Osmanlı basını Kırım'a yüksek seviyede önem verdiği söylenebilir. Ulaşım ve iletişim imkanlarının kısıtlı olmasına rağmen basının Kırım'dan aldığı her bilgiyi okuyucularıyla paylaştığı görülmektedir. Osmanlı basını Kırım'a ilişkin haberleri üç kaynaktan temin ediyordu. Bunlar Kiev-Berlin bağlantılı uluslararası ajanslar ve Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi ile Kazan ve Kırımlılar Cemiyeti Hayriyesi idi³.

1918 yılı itibariyle İstanbul basınında çıkan haberler Kırım Hükümetinin tesisi,

- 3 “Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi, İstanbul'daki gizli Vatan Cemiyeti üyelerinin Rusya'daki siyasi gelişmeler üzerine Kırım'a gitmelerinden sonra, 1917 Aralık'ında Kırım Tatar Milli Kurultayı'nda alınan bir kararla, Numan Çelebi Cihan'ın başbakanlığında Kırım'da kurulan Kırım Ahali Cumhuriyeti (Kırım Demokratik Cumhuriyeti) 1918 yılı başında Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle birlikte ortadan kaldırılmıştır. Bu dönemde Kırım Türklerinin askerî birlikleri ile Rus ordularını arasında çatışmalar yaşanmış, Ruslar ele geçirdikleri pek çok bölgede halka ve aydınlara eziyet etmişlerdir. Esasen daha önce kurulan ve yukarıda bahsettiğimiz Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin devamı mahiyetinde olan Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi işte bu günlerde 23 Mart 1918 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. 7585 sayılı o günkü İkdam gazetesinde kuruluş beyannamesini yayınlamıştır. Buna göre Cemiyetin kurucu başkanı Osman Kemal (Hatif)'tir. Kurucuları ise, Bekirzade Hamdi, Mahmut Ekrem, Şevki Bektöre, Bekir Muhittin, Fevzi (Altuğ) Bey, Süleyman Sudi Bey, Nureddin Bey, Hüsameddin Bey ve Mehmet Kahraman Bey'dir. Rusya Müslümanları ve özellikle Kırımlıların haklarını savunmak, millî ve kültürel uyanmayı sağlamak ve Osmanlı ülkesindeki Kırım muhacirlerine yardımcı olmak” maksadıyla kurulan Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi, günün şartlarının etkisiyle önemli vazifeler ifa etmiştir. Birincisi İstanbul'da eğitim gören ve I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi dolayısıyla yaşanan gelişmeler sebebiyle geri dönemeyen Kırımlı talebelere sahip çıkıp yardımcı olmuştur. İkinci ve en önemli vazifesi ise, Kırım Türklerinin millî meselesine destek temini için Osmanlı kamuoyunu ve devlet ricalini aydınlatmaya çalışmaktır. Cemiyet bu ikinci vazifesini oldukça mükemmel bir şekilde ifa etmektedir. İstanbul'da “gayet etkili bir Kırım Tatar lobisi gibi çalışmakta ve bu konuda birinci elden haber kaynaklarından mahrum olan Osmanlı basınına gelişmeleri sığağı sığağına ve Kırım Tatar bakış açısından sunarak adeta bir haber ajansı vazifesi görmekte idi. Cemiyet Kırım'daki Kırım Tatar Milli İdaresi ile tamamen bağlantılı olarak çalışmakta idi. Bu çabaların sonunda 1918 yılı Osmanlı kamuoyunda ve basınında Kırım'a dair büyük bir ilgi ve sempati atmosferi meydana getirilmesi sağlanmıştı. Öyle ki, Cemiyetin gayretleriyle o günlerde İstanbul basınında sürekli olarak Kırım'la ilgili yazılar yayınlanmakta idi. Kurultay toplanması, hükümet kurulması, Bolşeviklerle yapılan harpler, Kırım halkının uğradığı facialar ve Bolşeviklerin yaptıkları zulümler gibi konular işlenmekte; hatta Osmanlı Devleti'nin Kırım'ın yardımına koşması istenmekte idi...” Geniş bilgi için bk. H. Murat Arabacı, “Türkiye'de Kurulan İlk Kırım Türk Teşkilatları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/2 (2008), s. 47-65.

Bolşevik tehdidi ve mezalimi, Ukrayna'nın ilhak girişimleri olmak üzere üç grupta tasnif edilebilir.

Kırım Hükûmetinin Tesisi

Tatar Meclisinin Kuruluşu ve Çalışmaları

Bolşevikler tarafından milletlerin kendi mukadderatlarına kendilerinin hâkim olmaları hakkında ilan edilen esaslar üzerine Kırım'da Müftü Efendi'nin başkanlığında bir Tatar İslam Komitesi/Hükûmeti teşekkül etmişti. Fakat Bolşevikler Tatarların Kırım'da milli hükümet kurmalarına karşı olduklarından 23 Ocak 1918'de Bahçesaray'a doğru ilerleyerek kanlı bir savaş başlattı. Bolşevikler sayı ve silah üstünlüğünü değerlendirerek 26 Ocak'ta Bahçesaray'ı, ertesi gün Kırım'ın başşehri Akmesicid'i ele geçirdi. Böylece Tatarların ilk hükümetini yıkarak ele geçirdikleri yerlerde sovyet yönetimi kurdular. Bolşevikler hükümet başkanı Müftü Çelebi Cihan Efendi'yi tevkif ve zindanda şehit ederken Tatarlara karşı da mezalimi gündend güne artırdılar.

Sabah gazetesi 22 Mart 1918'de yaptığı haberde Tatarların siyasi, askerî ve insani himaye ve yardıma ihtiyaçları bulunduğu dikkat çekerek Osmanlı hükümetinin bu noktayı dikkate alarak Nikolayefi işgal eden ve Kırım'ın kapılarına kadar gelen müttefik ordularla birlikte Kırım'a süratle yardım elini uzatmayı uhde ve vazife addettiğine karar verdiğini vurguluyordu. Kırım ile Osmanlı toprakları arasında birçok hükümetler bulunduğu için vuku bulacak yardımın arazi ilhakı maksadıyla icra edilmesi akla getirilemez. Kırım'a yardımdan yegâne maksat oradaki soydaşları zalimden kurtarmak ve yürek acılarına son vermektir⁴.

23 Mart'ta basın tekrardan Bolşevik mezaliminin son zamanlarda arttığını gören hükümetin Kırım tatarlarının refah ve huzurunu temin için onlara yardım ve destek vermeye kararlı olduğuna dikkat çekiyordu. Söz konusu yardım ve desteğin içeriğinin ivedilikle milli hükümet teşekkül ettirmek olduğu haberlerden anlaşılıyordu.

Osmanlı Devleti Kırım'ın bağımsızlığını ve Tatarların milli ve medeni haklarını elde etmesini siyasi, sosyal ve askerî sebeplerden ötürü istiyor ve destekliyordu. Bu bağlamda Türkiye'deki Kırımlıların teşkilatlanmaları, cemiyet ve gazete çıkarmaları teşvik ediliyordu. Osmanlı hükümetinin Kırım'ı desteğini fiili olarak ortaya koyan en somut delil hiç kuşkusuz Osmanlı donanmasına ait gemileri

4 "Kırım'daki Kardeşlerimize Muavenet-Bolşeviklerin Kırım'daki Mezalimi- Hükümetimizin Kararı", *Sabah*, 22 Mart 1918, No. 10182.

Sivastopol'a göndermesiydi. 2 Mayıs 1918'de Yavuz Sultan Selim, Hamidiye ile birlikte Sivastopol'a vasil oldu. Bu iki harp gemisi askerî koronun müziği eşliğinde rıhtımda toplanmış olan Tatar halkının ve Alman askerlerinin sevinç gösterileri eşliğinde limana demir attı. Gerek limanı dolduran Tatarlar, gerekse yüzlerce Alman askeri Yavuzu ziyaret etti⁵. Osmanlı donanmasının ziyareti asırlardan beri Rus ve şimdi de Bolşevik mezalimine maruz kalan Kırım için büyük bir ümit ve moral kaynağı olmuştur. Kırım Tatarları artık birçok asır süren uğursuz esaret zincirlerinin kırıldığına, kendilerinin artık mahkumiyetten kurtularak hür ve bağımsız bir hayat süreceklerine inanmaya sevk ediyordu⁶.

Kırım Tatarlarının milli hükümet teşkil etmek hususundaki hakları bir takım esasat ve müspet gelişmeye istinat ediyordu. Bunu ispat için geçmişteki bazı hadiseyi kayıtların yeterli olduğunu söyleyebiliriz:

1. Kırım İslam ahalisi bir buçuk asır evveline kadar orada muntazam bir devlet teşkil ederek memlekete sahip bulunmuş olmak itibarıyla adı geçen bölge üzerinde tarihi hukuka sahiptir⁷.
2. Rusya hükümeti akdettiği uluslararası anlaşma mucibince her milletin kendi mukadderatı tayin eylesine ve hatta Rusya'dan tamamen ayrılmasını kabul

5 “Sivastopol'dan Kaçan Rus Zırhlıları Hangileridir”, *Sabah*, 10 Haziran 1918, No. 10262.

6 “İstanbul'da yaşayan Kırmılılar Osmanlı donanmasının tarihi Sivastopol limanına girmiş olduğu haberini pek derin bir şükran ve minnetle karşıladı. Çarlık istibdadı altında parçalanırken Bolşevik mezalimi altında inlerken Kırım'daki kardeşlerimiz nazarlarını güneye çevirir kadın, çocuk, çocuk, ihtiyar hepsi dağlara çıkarak ufukları araştırır ve görebildikleri her baca dumanının kardeş Osmanlı donanması olmasını ümit ve temenni eylerdi. İşte bütün Kırmılıların kalbinden gelen bu temenni bugün bir emri vaki olmuştur. Katiyen eminiz ki bugün Kırım'daki kardeşlerimiz en uzak yerlerden koşarak her türlü mezalime katlanarak senelerden beri hasretinizde bir evladın anasına sarıldığı gibi o muazzam hilafet ve Türklüğün namus ve şeref timsali olan Osmanlı sancağını görmek ağlaya ağlaya öpmek için akın akın limana koşuyorlar. Artık birçok asır süren menhüs esaret zincirlerinin kırıldığına kendilerinin artık mahkumiyetten kurtularak hayatı milliyelerine tevafuk edecek bir hayatı istiklale girmiş bulduklarına iman ederek secde-i şükranı yapıyorlar. Tarihi Sivastopol limanında temevvüc eden şanlı Osmanlı sancağı uzun ve karanlık senelerin bütün Kırmılıların ruhunda bırakmış olduğu kederi izale ediyor...” Geniş bilgi için bk. “Sivastopol'da Osmanlı Donanması; Kırım'ın İşgal Edilen Aksamına Bir Nazar-ı Umumi”, *İkdam*, 5 Mayıs 1918, No. 7628.

7 1783'te Rusların eline geçen Kırım Hanlığının toprakları 1784'te Novorossiysk eyaletine bağlandı. Beserabya, Herson, Yekaterinoslov, Stavropol ve Don vilayetlerini içine alan bu eyalet Kırım Hanlığının tarihi sınırlarını içine almakta idi. 1802'de Kırım bu eyaletten çıkarıldı ve “Tavrida” vilayeti adında ayrı bir bölge haline getirildi. Toprakları ellerinden alınan halkın çoğu yerlerinden ev barklarından sürüldü. 1796 yılında Kırım Türklerinin 313.989 hektarlık arazisi Rus asilerine devredildi. 1802 yılında ise bu miktar 381.500 hektara çıktı. Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1985, s. 14.

etmişti. Kırım İslam ahalisi bölgede ekseriyete malik olmak itibarıyla orada bu haktan istifade etmesi meşrudur⁸.

3. Brest-Litovsk müzakerelerine iştirak etmiş olan Ukrayna heyeti 10 Ocak 1918 tarihli celsede hükümetlerinin sulh hakkındaki prensiplerini teklif ederken mukadderatını tayin esasını resmen kabul etmiş ve 1 Şubat 918 tarihli celsede Kırım Tatarlarının, Don Kazaklarının Moldovya ahalisinin ve Kafkasya milletlerinin Rus hükümetini tanımadığını ve Trocki'nin de Ukrayna hakkında Rusya mümessili sıfatıyla hareket edemeyeceğini beyan etmiştir. Bu suretle Ukrayna kendi mukadderatını tayin ederek Rusya'dan ayrılmış olduğunu resmen konferansa ortaya koymuştur. Ukrayna'nın ihtiva ettiği eski Rus eyaletlerinden biri olan Tavrida eyaletinin yalnız kuzey tarafının Kiev hükümetine ait olması da Kırım'ın Rusya'dan ayrılmakla beraber Ukrayna'ya ilhak edilmemiş bulunduğu bir delildir.
4. Kırım İslam ahalisi gerek Rusya ve gerek Ukrayna hükümetlerinin kabul etmiş oldukları mukadderatı tayin hakkını kullanmış ve bir kurultay toplayarak muntazam bir ordu ve hükümet teşkilatı vücuda getirmiştir.
5. Bu devlet uluslararası sahaya da çıkarak Ukrayna Hükûmetiyle yapmış olduğu anlaşmayla devletlerarası ilişki tesis etmiştir. Böylece Kırım milli hükümeti varlığını ortaya koymuştur. Kırım hükümeti anlaşmayı hakkıyla tatbik ederek

8 23 Mart tarihli İkdam gazetesinin baş makalesinde Kırım'da Tatarların nüfus ekseriyetine sahip olmadıkları, bölgede Rusların nüfusun yarısını oluşturduğu ifade edildi. Buna Çarlık idaresinin politikaları neden olarak gösterildi. Sabah gazetesi Kırımhlılar Cemiyet-i Hayriyesine dayandırdığı haberinde bu tür yayınlara tepki göstererek Osmanlıda Kuzey Türkleri hakkında ciddiyetle incelemeler yapılmadığı ve Rus istatistiklerine dayanılarak yazılar hazırlandığı için yanlış bilgilere tesadüf edildiğini öne sürdü. Petersburg hükümeti Kırım'a Rusları hicret ettirmeyi politika olarak yürütse de ahalinin %25'ten fazla bir nispete hiçbir vakit çıkamadı. Kırımhlılara gelince son tetkikata nazaran bütün Tavrida eyaletinde ahalinin %48'ini, asıl Kırım şube-i ceziresinde %68'ini teşkil ediyordu. Kırım milli hükümeti Kırım'a gönderilen muhacirlerinden yirmi sene ikamet etmeyenlerin Kırımlı addedilmesi hakkında daha Kerenski hükümeti zamanında Petersburg'da teşebbüste bulundu ve bu teklif Rus hükümeti tarafından kabul edilmişti. Mesele bu noktadan incelendiğinde Kırım bölgesinde durum müslümanlar için daha müsait bir hal alıyordu. Arazi meselesine gelince Kırımhlılar yarımadadaki arazinin % 80'ine sahipti. *Sabah*, 24 Mart 1918, No. 10184. 18. yüzyılda Kırım Hanlığının nüfusu toplam olarak (Taman yarımadası, Kuban ve Nogay bozkırları) 3.5 milyondur. 1897 yılı nüfus sayımına göre Kırım'ın 564.592 nüfusu olup bunun ancak %35.1'ini Türkler teşkil ediyordu. Hanlığın düşmesi ile birlikte bilhassa Türkiye'ye göç başladı. En büyük göç dalgaları 1785-1800, 1828-1829 ve 1860-1861 yıllarında görüldü. Yalnız 1790'da 300 bin kişi göç etti. 1860-61 göçüne Rus istatistiklerine göre 141.667 kişi katılmış olup bunun 60 bin kadarı yollarda açlık ve hastalıktan ölmüştü. 20. Yüzyılın başına kadar 1.200.000 kişinin göç ettiği anlaşılıyor. Bk. Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, s. 15.

Ukraynalılarla çarpışmak üzere kuzeye hareket eden Bolşevik kuvvetlerini tevkif ile silahlarını almıştır. Esasen Bolşeviklerin muhaceretine bu anlaşmanın tatbikatı neden olmuştur.

Bütün bu noktalar Kırım hükümetinin müstakil bir siyasi varlığa sahip olduğunu ve Rusya'da teşekkül eden muhtelif hükümetlerin Kırımın siyasi varlığını tasdik ettiğini ispat ediyordu. Başka bir ifadeyle Kırım zaten devlet kimliğini elinde bulundurmaktadır; burada uluslararası topluma düşen şey bu hakkın kabul ve tanınmasından ibarettir⁹.

Kırım Tatar İslam komitesi Osmanlı hükümeti ile temas kurmak üzere Hariciye ve Harbiye Müdürü/Nazırı Cafer Seydahmed Bey'i görevlendirdi. Cafer Bey 23 Mart'ta Trabzon'a ulaştığında yakın zamanda İstanbul'a geleceği bilgisi elde edildi¹⁰.

Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından Kırım Hükümeti/Kırım İslam Komitesi Harbiye ve Hariciye Nazırı Cafer Seydahmed Bey şerefine 26 Nisan

9 Bu bilgiler Sabah gazetesinin Kırım'ın ayrı ve bağımsız bir devlet olma tezini desteklediğini göstermesinin yanı sıra hükümetin de yaklaşımını ortaya koyması açısından önem arz ediyordu. "Kırım'ın Hukuku", *Sabah*, 23 Mart 1918, No. 10183.

10 "Kırım Hükümeti Hariciye Komiseri İstanbul'a Geliyor", *Sabah*, 24 Mart 1918, No. 10184; Cafer Seydahmed Kırimer, Eylül 1889'da Kırım'ın Yalta şehrinin Kızıtaş köyünde doğmuştur. İlk tahsilini Kırım'da, orta ve lise tahsilini İstanbul'da yapmıştır. 1911'de Paris'e giderek Hukuk Fakültesi'ne devam etmiş, Birinci Cihan Harbi'nin başlaması üzerine Kırım'a dönmüştür. Kırım'da yakın arkadaşlarıyla birlikte inkılapçı, gizli bir teşkilat kurmuştur. 1917'de Rusya'da ihtilal başladığı zaman Besarabya cephesinde asker olan Cafer Seydahmed Kırimer, Odesa'ya geçmiş, buradan temas kurduğu Kırım'daki arkadaşlarından Çelebi Cihan'ın Başmüftülüğe, kendisinin Vakıf İşleri Müdürlüğü'ne seçildiğini öğrenmiştir. Rusya'daki ihtilalin, memleketi anarşi içine düşürmesi, Kırım'daki münevverleri yeni teşebbüslere sevketti. Cafer Seydahmed Kırimer, seçim kanununu, kurulacak cumhuriyetin anayasa tasarısını hazırladı. Kerson'daki Kırımlı süvarileri Kırım'a getirdi.

Kurultay açıldıktan sonra, 26 Kasım (9 Aralık) 1917'de Kırım Cumhuriyeti ilan edilince, Çelebi Cihan'ın başkanlığındaki hükümette Harbiye ve Hariciye Müdürü (Bakanı) oldu. Bolşeviklerle yapılan Alma Savaşlarındaki mağlubiyet üzerine Besarabya'daki Müslüman Birlikleri'ni Kırım'a getirmeye teşebbüs etti. Kırım'ın Almanlar tarafından işgali üzerine Kurultay yeniden toplandı. Süleyman Sulkievicz'in kurduğu hükümette Hariciye Bakanı oldu. Almanlar Kırım'dan çekildikten sonra Bolşeviklerin yeniden Kırım'ı işgalleri sırasında Cafer Seydahmed Kırimer, Kırım Parlamentosunun tam salahiyyetli temsilcisi sıfatıyla Türkiye ve Avrupa'da bulunuyordu. Cafer Seydahmed Kırimer'in bundan sonraki hayatı, 1921, 1922 yıllarında Kırım'da vukua gelen açlığa yardım sağlama, Rusya mahkûmu milletlerin temsilcileriyle birlikte kurduğu teşkilatlar vasıtasıyla davasını dünyaya tanıtmaya, II. Dünya Savaşı sırasında, muhtelif sebeplerle, Almanya ve Avrupa'nın diğer memleketlerinde bulunan Kırımlı kardeşlerine, o günün şartları içinde yapılabilecek yardımlar üzerine çalışma, bu maksatla muhtelif hükümetlerle temas etme, kitap ve makale yazma, konferanslar verme gibi Kırım ve Türk dünyası için yaptığı hizmetlerle geçmiştir. 3 Nisan 1960 günü İstanbul'da vefat etmiştir.

akşamı Beyoğlu'nda Galatasaraylılar yurdunda bir çay ziyafeti düzenlendi. Ziyafete İstanbul'un önemli siyasi, asker ve münevver kesiminden temsilciler katıldı. Ziyafetin sonuna doğru filozof Doktor Rıza Tefvik Bey ayağa kalkarak Kırımlı gençlerin buraya gelerek ne kadar büyük bir azimle çalıştıklarını takdir ile Kırım'ın istikbali için iyi temennilerde bulundu. Bunun üzerine Cafer Seydahmed Bey de söz alarak gösterilen ilgiye teşekkür etti. Cafer Seydahmed Bey, İstanbul'da aldıkları feyz ve marifeti Kırım'ın istiklali ve istikbali için vaz ettiklerini, Kırım'ın kurtuluşunda kendisinden ziyade içtimai kanunların hareket ve hükmünü icra ettiğini, Kırım'daki bütün kurtuluş hareketini İstanbul'daki mürşitlerine medyun olduklarını söyleyerek nutkuna son verdi. Müteakiben *Ati Gazetesi* başyazarı Celal Nuri Bey Cafer Seydahmed Bey'e cevap vererek Ardahan, Kars, Batum ve Kırım'ın kurtuluşuyla beraber vatan bütünlüğünün sağlanacağına dikkat çekti. Almanya'ya nazaran (Bavyera) ve (Vörenburg) ne ise Kırım'ın da Türkiye'ye nispetle öyle olmasını ve Türkiye'nin Kırım'ın kurtuluşuna çalışmasını temenni etti. Celal Nuri Bey'in ardından Türk Ocağı reisi Hamdullah Subhi Bey, Türk dünyasının uyanmakta olduğunu ve dünya savaşında Osmanlı Türklerinin yaptıkları fedakârlıklar neticesinde bugün yalnız siyasi istiklallerini teminle iktifa etmeyerek büyük Türk dünyasına tesir ettiklerini zikretti¹¹.

Aynı günlerde Sovyet Rusya hükümeti de Kırım'a ilişkin siyasi adımlarını atıyordu. Akmesid'i elinde bulunduran Sovyet idaresi bütün Kırım'a şamil olmak üzere müstakil bir cumhuriyet teşekkül ettiğini beyan ederek hükümet listesini yayınladı. Bu gelişme Tavrida eyaleti üzerinde hak iddia etmekte olan Ukrayna hükümeti/ Kiev Radası tarafından hoş karşılanmadığı gibi Sovyet kıtaları ile Alman-Ukrayna müttefik birlikleri arasında şiddetli çarpışmalar başladı¹².

Bölgede önce Ukrayna, ardından Kırım ve şimdi Sovyet hükümetinin kurulması yakın gelecekte Türk-Rus ve Ukraynalılar arasındaki rekabetin kanlı savaşa dönüşeceğini gösteriyordu. Bazı Rus yazarların bu durumu iç savaş olarak nitelemesi doğru bir tanım değildir. Bu apaçık milliyetler savaşı idi. "Kırım Müslümanlarının Bir Ricası; Bolşeviklerin Tahriklerine Karşı Muavenet Talebi"

11 Ziyafette Müşir Aman Paşa, Doktor Rıza Tefvik Bey, Şair Mehmed Emin Bey, Karargah-ı Umumi istihbarat ikinci şube müdürü Seyfi Bey, Merkez Komutanı Cevad Bey, Celaleddin Arif Bey, Umur-ı Şarkîye Müdürü Ali Bey, Mebusandan Ağaoğlu Ahmed, Muhiddin ve Veli Beyler, Tedrisat-ı Taliye Müdürü Adil Bey, Matbuat Erkânı, Kırım Cemiyet-i Ceziresi Azası ve zevat saire hazır bulundu. "Kırımlı Kardeşlerimiz ile Hasbihal; Cafer Seyid Ahmed Beyin Şerefine Verilen Ziyafet", *İkdam*, 27 Nisan 1918, No. 7620.

12 "Kırım Hükümeti Resmen Teşekkül Etti", *Sabah*, 25 Mart 1918, No. 10185.

başlıklı haber bu iddiayı konu ediyordu. Kırım İslam cemiyetinden gönderilen yazıda merkezi Akmesjid'de bulunmak üzere bir cumhuriyet tesis edip istiklalini Petersburg hükümetine bildirdiği, hükümet listesi henüz belli olmamakla beraber Petersburg hükümetinin resmen ilan ve Brest-Litovsk müzakeratında alenen teyit eylediği hukuki esaslara istinaden Kırım Müslümanlarınca vücuda getirilen milli teşkilatın Bolşevikler tarafından kan ve ateş içinde boğulmak istendiği, bu yeni Bolşevik manevrasının milli hukuku yok etmeği amaçladığı vurgulandı. Meşru esasat ve hukuka göre Kırım'da yalnız Tatar hükümetinin söz söyleme hakkı olduğu ve ayak takımı yağmacılardan ibaret Bolşeviklerin milli hukuk namına söz söyleyemeyeceklerinin altı çizilerek ırken ve dinen merbut oldukları Osmanlı hükümeti ile müttefiklerinden destek bekledikleri bildirildi¹³.

Kırım Tatar İslam komitesinin girişimi bununla sınırlı kalmadı. Komite Müslüman ahaliye hitaben neşrettiği bir beyannamede ahaliyi milletin mukadderatına bizzat hâkim olmaya davet ederek Kırım Müslümanlarının bir hükümet olduğunu bir kere daha teyit etti. Beyannamede Kırım Müslümanlarının bir milli meclisin açılmasına davet ettikleri, bir ordu ve hükümet kurdukları gibi bu hükümetin Ukraynalılarla bir anlaşma yaptığı tebliğ olundu¹⁴.

18 Mayıs tarihinde Kırım Tatar Meclisi/Kırım Müslüman Meclisi toplanarak başka milletlerle müştereken kurulacak Kırım milli hükümeti hususunda kendi kararlarını ihtiva eden 9 maddelik bir kararnamayı kabul ve ilan etti¹⁵. Kararname Kırım'da hükümet tesisine ilişkin aşağıdaki hükümleri içeriyordu:

“1. Kırım Müslüman parlamentosu kendisini muvakkat Kırım parlamentosu ilan eder ve bütün memlekete ait hükümetin ve parlamentonun teşkilini deruhte eyler.

2. Memleket parlamentosunun icümüne kadar yalnız Müslümanlara ait hususatın müzakeresinde Müslüman parlamentosu, Kırım Müslümanları parlamentosu sıfatıyla hareket edecektir.

13 “Kırım Müslümanlarının Bir Ricası; Bolşeviklerin Tahriklerine Karşı Muavenet Talebi”, *Sabah*, 27 Mart 1918, No. 10187.

14 “Kırım Komitesi'nin Beyannamesi”, *Sabah*, 29 Mart 1918, No. 10189.

15 Anlaşılan o ki; kararname mucibince müstakil Kırım'ın geleceği ve hükümet şeklini Kırım Mebusan Meclisi/Kırım Milli Meclisi tayin etmekle birlikte Milli meclis toplanıncaya kadar teşkil edilen hükümet Tatar meclisine karşı sorumlu olacaktı. Kırım Milli Meclisi hükümeti teşkil oluncaya kadar Kırım'ın yönetimini Cafer Seydahmet'in başvekilliğini üstlendiği hükümet yerine getirecekti. Kırım hükümeti teşkilatı hakkında haber 26 Mayıs'ta Kiev'den gönderilmiş ve 28 Mayıs'ta Berlin'de uluslararası ajanslarca duyurulmuştu. “Kırım Hükümeti Teşkilatı Hakkında”, *Sabah*, 30 Mayıs 1918, No. 10251.

Türk Basınında Sovyet İhtilali Sonrası Kırım'ın Durumu
(1918'de Yaşanan Gelişmeler)

617

3. Kırım Meclis-i Mebusaninin ictimaine karar vermek hususunu Müslüman parlamentosu Kırım parlamentosuna terk eder.
4. Kırım heyet-i hükümeti nüfuz ve vaziyet-i ictimaiye ve iktisadiye itibariyle haizi ehemmiyet milletlere mensup olarak muhtelit bir surette ihdas olunacaktır,
5. Heyet-i hükümet reisi Müslüman parlamentosu tarafından intihab olunacak, muma-ileyh tarafından teşkil edilecek kabine kendisine parlamentoca beyan-ı itimad olunması suretinde tasvip edilecektir.
6. Umum-ı Kırım'a mahsus parlamentonun ictimaine kadar hükümet Müslüman parlamentosuna karşı mesul olunacaktır.
7. Hükümet i cedidenin elsine-i resiyesi Tatarca ve Rusçadır.
8. Kırım Meclis-i Mebusanınca mesele suret-i katiyede hal olununcaya kadar Kırım resmi bayrağı son bayraktır.
9. Kabine başvekil ile sekiz nazırdan mürekkebirdir. Nezaretler şunlardır: (1) Dahiliye, (2) Hariciye (3) Harbiye (4) Turuk-ı münakalat, posta ve telgraf (5) Maarif milliye (6) Ziraat-ı menabi ve ticaret (7) Maliye ve devlet kontrolü (8) Adliye”¹⁶.

Tatarlar sadece kendi işlerini görmek üzere meclis açmıyordu. Kararnameyle Kırımın geleceği hakkında irade ortaya koyarak ve üstünlüğü ele alıyorlardı. Gelecekte herhangi bir demokratik siyasi yönetim kimlerden ve ne şekilde teşekkül ederse etmiş olsun Tatarları yok sayma hakkında sahip olamayacaktı. Tatarlar yeni dönemde sosyal ve iktisadi bir güç olmanın yanı sıra bu kararlar siyasi bir güç de olduklarını ilan etmiş oluyorlardı.

Tatar Meclisi hükümeti teşekkül ettirmek üzere aynı oturumda Kırım'ın istiklali ve Tatarların birlik ve beraberliği için büyük emekler harcayan Cafer Seydahmed (Kırimer) Bey'i başvekil olarak seçti. Cafer Seydahmed Bey'e hitaben hazırlanan ve Abdülhakim Hilmi, Hasan Sabri Ayvazov ve diğer başkanlar tarafından imzalanan yazıda meclisin beklentisi şöyle dile getiriliyordu:

“Muhterem Cafer Efendi,

Memleketin siyasi, idarî ve iktisadi hususlarda şiddetli tezellülâta duçar olduğu bir zamanda Müslüman parlamentosu sizi birinci Kırım başvekilâte tayin eylemiştir. Bir sene inkılab ve 3 ay da Bolşevik anarşisine maruz

16 “Müslüman Parlamentosunun Mukarreratı”, *Sabah*, 7 Haziran 1918, No. 10259.

kalmış olan Kırım milletlerinin size itimat eyleyeceğini bilerek bütün Kırım Müslümanlarının müzaheretini haiz olan Müslüman parlamentosu sizin tecrübe-i siyasiyenizin sayesinde memleketi siyasi, iktisadi ve idari buhrandan çıkaracağınıza beyan-ı emniyet eyler, Cenabı Hak muiniz olsun”¹⁷.

Cafer Seydahmed Bey, Kırım Müslüman parlamentosu tarafından kabine başvekilliğine tayin edildikten sonra Kırım’ın siyasi vaziyeti hakkında bir konuşma yaptı. Cafer Seydahmed Bey nutkunda 1783 ve 1918 tarihlerini birbiriyle mukayese ve 1783’te istiklalini kaybetmiş olan Kırım’ın bugün tekrar hayat sahasına çıktığını ve artık Kırım Müslümanlarının hukukuna mezar taşı dikilemeyeceğini söyledi. Cafer Bey Kırım’da hükümet teşkili meselesine sözü getirerek bu teşkilatı yapmağa parlamentonun hakkı olduğunu, Kırım Müslümanlarının Kırım hakkındaki arzularını izhara hakları bulunduğunu, kurultay kanunu esaslı milletın kendi mukadderatını tayin etmesi esasını kabul ettiğini, Türkiye’de Osmanlı hükümet erkânının bunu kabul eylediği gibi Almanya’nın İstanbul büyükelçisi de Almanya’nın Kırım istiklalini tanıdığını ve Alman ordusunun Kırırna yalnız asayışı temin maksadıyla girip Tatar meclisine yardım edeceğini, Almanya’nın Kırım’daki komutanının dahi Kırım’ın iç ve dış siyasetini tanzimde engel değil yardımcı olacağını, Kırım Müslümanlarının Kırım’ın istiklaliyle diğer milletlerin hukukunu çiğnemek istemediklerini diğer anasının bundan korkmalarına yer bulunmadığını beyan etti¹⁸.

Kırım Tatar Meclisi hükümet gücünü eline almak için kabine üyeleri belirleninceye kadar yürütme kuvvetini meclis başkanlarından Abdulhakim Hilmi Efendi’nin başkanlığında oluşturulan bir Parlamento kalemine tevdi etti. Geçici hükümet niteliğindeki bu büro bütün Kırım’a hitaben 6 beyanname neşretti. Beyannamelerin;

1) No.lu listede, eski Bolşevik idaresi hariciye komiseri tarafından Müslümanların işlerini görmek/bakmak üzere İsmail Kerimcan’ın başkanlığında teşkil edilmiş olan komiserliğin kaldırıldığı ve Akmescid’de toplanmış olan Kefe, Yalta, Bahçesaray ve Akmescid mebusları tarafından milli işlere bakmak üzere parlamento kaleminin teşkil edildiği,

2) No.lu listede, 12 Kanuni Sani 917 tarihinden 21 Nisan 918 tarihine kadar Kırım

17 “Müslüman Parlamentosunun Mukarreratı”, *Sabah*, 7 Haziran 1918, No. 10259.

18 “Kırım Parlamentosunda; Cafer Seyid Ahmed Beyin Nutku”, *Sabah*, 10 Haziran 1918, No. 10262.

hükümeti adına yapılanların mesuliyetinin parlamento kalemi tarafından kabul edildiği ve 21 Nisan 1918 tarihinden sonrada parlamentonun mezuniyeti olmaksızın alınacak kararların geçersiz addolunacağı,

- 3) No.lu listede, acil meselelerin müzakeresi için kurultay vekillerinin toplanmaya davet olunduğu,
- 4) No.lu listede; parlamento üyelerinin kaleme müracaat eylemeleri,
- 5) No.lu listede, parlamento ve üyelerinin masuniyeti kurultay tüzüğü/anayasa-konun-u esasıyisi tarafından tayin edilmiş olmasına binaen gerek parlamento gerek mebuslar aleyhinde tahrikatta bulunacakları Alman asker makamları tevkif ve tecziye edecekleri,
- 6) No.lu listede Alman işgal kuvvetleriyle yapılan anlaşmaya binaen Kırım süvari alaylarına ait silah ve eşyayı elinde bulunduranların bunları Akmescid'de Kırım askeri kurmay başkanlığına teslim etmeleri, 15/28 Mayıs tarihine kadar zikredilen eşyayı teslim etmeyenlerin şiddetle cezalandırılacakları, ilan olundu.

Hükümet çalışmaları bu şekilde hız ve düzen kazanırken Birinci Müslüman Kolordusu Komutanı General Süleyman Sülkeviç, Akmescid'e gelerek parlamento kalemi başkanı ile Alman İşgal Komutanını ziyaret etti.

Meclis, Kırım kamuoyunu millî meseleler hakkında doğru bilgilendirmek ve aydınlatmak maksadıyla Türkçe olarak önceden neşri olunan *Millet Gazetesi*'ni tekrardan neşre etmeye başladığı gibi "Kırım" unvanıyla bir de Rusça gazetenin neşrine karar verdi¹⁹.

Tatar Meclisi, Kırım'ın istiklalini uluslararası camiada kabul ve tasdik ettirmek üzere Ukrayna ile yaptığı anlaşmanın ardından, Almanya ve Osmanlı Devleti nezdinde girişimde bulunmuş ve bunun için özel temsilcileri ilgili ülkelere göndermişti. Söz konusu girişimler Tatar hükümetinin kurulmasıyla birlikte Mayıs ayı ortasında olumlu sonuç verdi. Osmanlı hükümeti bu hususta verilen notayı gayet olumlu karşılayarak Kırım'ın istiklalini tasdik ederken bunu Almanya hükümetinin kararı takip etti. Osmanlı Devleti ile Almanya'nın bu kararı şimdye kadar Kırım üzerinde hak iddia eden Ukrayna hükümetinin bu politikadan vazgeçmesine ve aynı zamanda Kırım'daki askerlerini çekme kararı almasına neden olmuştur. Türk basını Kırım istiklalini yakın zamanda diğer ittifak devletlerinin de tanyacağı hususunda iyimser bir görüş içerisindeydi. Kırım'ın

19 "Kırım Hükümeti; Parlamento Kalemi Teşkili", *Sabah*, 4 Haziran 1918, No. 10256.

yeni hükümetinin İttifak grubunun iki büyük devletinin desteği alması varlığını koruma ve devam ettirme noktasında ümitleri artırıyordu²⁰.

Kırım Tatar meclisinin kuruluşunun hangi şartlarda gerçekleştiği ve bölgede nelerin yaşandığı Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından verilen ve Kırımın Mukadderatı Hakkında başlıklı haberden anlaşılıyordu. Buna göre; Tatar meclisi toplanarak Kırım üzerinde yegâne hakimiyet sahibi meclis olduğunu izhar edildi. Kırım milli meclisinin teşekkülü için yeni seçim şimdilik mümkün olmadığını ve üstelik seçim listeleri de hazırlanmadığından Kırım'da yaşanan diğer milletlerin vekillerinin kabul edeceği beyan edildi. Ayrıca Alman başkomutanlığı Kırım'ın mukadderatını tayin hususunda müzakereler için Akmesid'deki Tatar meclisini/ kurultayı yetkili görerek onunla temasa geçti. Bununla birlikte bazı anasır tarafından şehir meclislerinin umumi kongresini davet olunarak Kırım'ın mukadderatı bu kongre tarafından kararlaştırılması talebi Alman karargâhı tarafından reddedildi²¹.

Bu kararı Tatar meclisinin süreç içinde kendisini milli meclise dönüştürme çabası olarak görmek de mümkündür. Bu yolla Tatarların Kırım'ın geleceği hakkında büyük pay ve söz sahibi olmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Alman komutanlığının desteğinin de alınması Tatarları diğer unsurların bir adım önüne çıkarıyordu.

Osmanlı devletinin ve Almanya'nın Kırım hükümetinin yanında yer almasıyla birlikte hükümeti gözden düşürmek, onu bölgede zayıf bırakmak ve daha önemlisi İstanbul ve Berlin'de hükümet aleyhine hava oluşturmak üzere propagandaların vakit kaybedilmeksizin başlatıldığı görülmüyordu. Propaganda Tatar Meclisinin sosyalist bir anlayışa sahip olduğu iddiasına bina ettirilmişti. Bu iddia derhal yalanlandı. Verilen karşı cevapta; Meclis programının bir milli birlik teşkil etmek olduğu vurgulanarak kabinenin Tatarların yanı sıra diğer milletlerin temsilcilerinin iştirakiyle meydana getirildiği ve resmi dilin Tatarca ve Rusça olduğu belirtiliyordu²².

Kırım Tatar Meclisi'nin gerek teşkilat kanununda gerekse hükümet teşkiline yönelik kararnamelerinde diğer unsurların da hem meclise ve hem de hükümete dahil olmaları yönünde aldığı kararlar başka partiler tarafından farklı değerlendirildi. Bu partilerden biri olan Kadet Partisi hükümetin meclisten değil, mahalli şehir

20 "Kırım'ın İstiklali Hükümet-i Osmaniye ve Almanya Tarafından Kabul Edildi- Ukrayna Kırım'dan Askerini Çekiyor", *Sabah*, 15 Mayıs 1918, No.10236.

21 "Kırımın Mukadderatı Hakkında", *Sabah*, 31 Mayıs 1918, No. 10252.

22 "Kırım Ahvalı", *Sabah*, 18 Mayıs 1918, No. 10239.

organları tarafından teşkil edilmesini savunuyordu²³. Yalta'da akdedilen Kadet Partisi kurultayında Rusya'nın eski dışişleri bakanı Sazanof genel kurula hitaben Rusya imparatorluğunun unutulmasını ve Kırım idaresinin Kırımlılar tarafından tesis edilip muhtelif milletlerin ekseriyete haiz Tatarlar ile birlikte çalışmasını tavsiye ederken kurultay Kırım hükümetinin mahalli Zemstvo tarafından tertibine karar vererek kararı Müslüman parlamentosuna bildirdi.

Kurultay kararı bu karar bugüne kadar Tatar Milli Meclisi'nin varlığını ve faaliyetlerini tartışma konusu yaptığı gibi Kırım hükümetini mahalli siyasi mahfillere ve özellikle Kadet Partisine mahkûm hale getiriyordu. Çünkü Kadet Partisi Kırım namına fikir beyanına yetkili olmayıp yalnız bir parti olarak kabineye iştiraki talep edildiğinden bu karar Tatar Müslüman Parlamentosu tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Mebuslardan Ahmed Efendi kürsüye gelip uzun konuşma irad ederek Kırımlı Müslümanların son zamanlarda faaliyetleriyle müstakil bir hükümet tesisine hak kazandıkları ve hükümet teşkili için diğer vatandaşları da ortak etmeye çalıştığı halde bu fikrin kadeler tarafından başka şekilde anlaşılmakta olduğunu ve artık Kırımlı Müslümanların kendi haklarını kuvvetle tanıttirmaları gerektiğini beyan etti. Mecliste Kadet fırkasına karşı tepkiler devam ederken Kırım Alman işgal komutanı tarafından Cafer Seydahmed Beye hitaben yazılan mektup gelerek mecliste okundu. General, Cafer Beye kabineye iştirak edenlerle hükümete tesis etmesini ve kendisine her vesileyle yardımcı olunacağını bildirdi.

Parlamentonun ertesi günkü toplantısında her vakit milli hakimiyet fikrine muhalif olan Sol Fırka başkanı Selim Mahmudov kürsüye çıkarak Sol Fırka'nın şimdiye kadar Kırımda meskûn bütün unsurların hükümete katılımını desteklediklerini, halbuki Kadetlerin çoğunluktaki Müslüman unsurun hukukunu tanımak

23 “Kadet Partisi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da gelişen eski ve yeni liberalizm akımının temsilcileri tarafından kurulmuştur. Partinin kurucuları arasında yer alan ve başkanı seçilen Pavel Nikolayevič Milyukov (1859-1943), aynı zamanda Rusya'nın yetiştirdiği en büyük tarihçilerdendir. Moskova Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarından itibaren liberal muhalefetin içinde yer aldı. Yerel yönetimlerde çalışan liberal soylular ve burada görevli çeşitli meslek dallarından uzman kişilerle bağlantısı vardı. Üçüncü ve Dördüncü Devlet Duması'nda parti milletvekili olarak görev yaptı. Sol liberal çizgideki politikasını hayatı boyunca hiç değiştirmede. Pyotr Bergardoviç Struve'nin (1870-1944) ise hayatının erken dönemlerindeki liberal fikirlerinin ilk önce Marksizm, daha sonra Legal Marksizm lehine evrildiği görülmektedir. 1901-1905 yılları arasında Yeni Liberalizm akımının en önemli temsilcilerinden birisi oldu. 1905 yılından sonra ise sağ liberal düşünceler lehine değişim yaşadı. Yerel yönetimde çalışan liberal soyluların desteğiyle yurtdışında Osvojojdeniye (Kurtuluş) Dergisi'ni yayımladı (1902-1905). Kadet Partisi'nin temelini oluşturan iki birlikten biri olan Osvojojdeniye Birliği'ni (diğeri Zemstvo Üyesi Anayasacılar Birliği) kurdu. Sadece İkinci Devlet Duması'nda milletvekili olarak görev yaptı”. Bk. Ülkü Çalışkan, “Kadet Partisi'nde (Anayasal Demokrat Partisi) İki Farklı Millet ve Milliyetçilik Anlayışı”, *Türkiyat Mecmuası*, 26/2 (2016), s. 133-153.

istemediğini ve sonuç itibarıyla artık Müslümanlar için bütün kuvvetlerini bir araya toplayarak kendi haklarını savunmaktan başka bir yol kalmadığını öne sürdü. Kırım Müslümanları Kadet Partisi başkanı Müftüzade Ahmet Mirza dahi müslüman kadetlerin aynı fikirde olduklarını ifade etti²⁴.

Süleyman Sülkeviç Hükûmeti

20 Haziran 1918'de Kırım'daki Alman İşgal Komutanlığı'nın onayıyla Rusya Müslümanları Kolordusu komutanı Süleyman Sülkeviç kendisini Kırım'ın hâkimi ilan etti²⁵. 25 Haziranda Süleyman Sülkeviç başkanlığında Kırım hükûmeti teşekkül etti. Seçime dayalı ve mesul bir hükûmetin asayiş ve düzen gibi hususlara öncelik vereceği vurgulanarak hükûmetin geçici olduğu belirtiliyordu. Hükûmetin ilk beyannamesinde "*Kırımın lisan-ı resmisi Rusça olmakla beraber devair-i resmîye ve müessesat-ı umumiyede vaki olacak müracaatlar Rusça olduğu gibi Tatarca ve Almanca olabilir*" deniliyordu. Kabinede Sülkeviç başvekil ve harbiye nazırlığını üstlenirken, Rusya'nın İstanbul eski büyükelçisi Çarıkof hariciye nazırlığına getirilirken daha sonra bu göreve Cafer Bey atandı. Kabinede gayri müslim unsurlara yer verilmesi kendisi de bir Tatar olan Sülkeviç'in Kırım Tatarlarının milli haklarını korumakta o kadar da hassas ve istekli olmadığı ispat ediyordu²⁶.

İki hükûmet arasındaki temel farklar hemen kendini gösteriyordu. Birincisi hükûmetlerin dayandığı kuvvetler birbirinden oldukça farklıydı. Biri Tatar

24 "Kırım'da Tesis-i Hükûmet Meselesi", *Sabah*, 15 Haziran 1918, No. 10267.

25 Kırım istiklalinin tasdiki için ittifak devletleri nezdinde teşebbüste bulunmak üzere İstanbul'a gelmiş olan Tatar meclis azasından Kemal Bey Kırım ahvaline ilişkin beyanatta bulunurken Süleyman Sülkeviç hakkında bilgiler verdi. Kırım'da kabine teşkiline memur edildiği söylenen Süleyman Sülkeviç aslen Kırım'lı olan bir Litvanyalıdır. Sülkeviç Litvanya'da Kırım'dan hicret etmiş ailelerden birine mensuptur. Sülkeviç Rus ordusunda general olup ihtilalden sonra Birinci İslam Ordusu komutanlığına getirilmişti. İyi eğitim görmüş olup İstanbul'da Rusya ateşe müfettişliğinde bulunmuştu. *Sabah*, 26 Haziran 1918, No. 10278.

Süleyman Sülkeviç (Doğumu 20 Temmuz 1865, Kiemiejşy - ölümü 15 Temmuz 1920, Bakü) Mikhailovski Cadet Kolordu'ndan ve St. Petersburg'daki Mikhailovski Topçu Okulu'ndan mezun oldu. 1888'de Rus Genelkurmay Akademisine girdi. 1910'da tümgeneral, 1915'te korgeneral rütbesine terfi ettirildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında oluşturulan ilk Müslüman kolordunun komutanlığına getirildi.

Çarlığın devrilmesinden sonra, Sülkeviç 1918'de Kırım'a geldi ve 25 Haziran 1918'de burada kurulan Kırım hükûmetinin başkanlığına seçildi. 15 Kasım 1918'de, Alman birliklerinin Kırım'dan çekilmesinden ardından Kırım'ı terk etti. Mart 1919'da Sülkeviç Azerbaycan'a gitti. 19 Mart 1919'da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Genelkurmay Başkanlığına atandı. Azerbaycan'ın milli ordusunun kuvvetlendirilmesinde büyük katkıları oldu. 17 Şubat 1920'de, kendi isteğiyle ordudan terhis edildi. Nisan 1920 işgalinde Bolşevikler tarafından tutuklandı. 15 Temmuz 1920'de Bayıl Hapishanesinde ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

26 "Kırım Kabinesi Teşekkül Etti", *Sabah*, 23 Haziran 1918, No. 10275.

halkına, diğer Alman ordusuna dayanıyordu. İkinci husus; Tatar Meclisi'nden çıkan hükümet bir milli hükümet iken, Süleyman Sülkeviç askerî gücü elinde bulunduran ve bunu iktidarını perçinlemek için kullanan diktatör resmi çiziyordu. Üçüncü husus ise; resmi dille alakalıydı. Tatar hükümeti doğal olarak Tatarca'yı esas alırken Sülkeviç hükümeti Rusçayı birinci resmi dil yaptığı gibi Almancayı da resmi dairelerde kullanılabilen bir dil seviyesine yükseltiyordu. Buradan hareketle bir yandan Ruslara, diğer yandan Kırım'ı askerî açıdan elde tutan Almanlara yakınlık gösteriyor ve yönetiminin bütün taraflardan destek görmesine yönelik bir denge politikası izliyordu.

Cafer Beyin istifasına yol açan gelişmelerde Almanya'nın rolü tam olarak ortaya konulmasa da Sülkeviç'e iktidar yolunu açan bizzat Alman işgal komutanlığıydı. Almanya'nın Tatar Meclisinden yeni bir başbakan çıkarıp desteklemek yerine böyle bir tercihte bulunmasının altında birbiriyle ilişkili iki temel neden vardı ve bunlar Osmanlı hükümeti ile yaşanan ilişkilerden kaynaklanıyordu. Başka bir ifadeyle Almanya Kafkasya'nın geleceği hususunda Osmanlı hükümeti ile karşı karşıya geldiğinden bu durumu Kırım'da dengelemek için Sülkeviç'in önünü açtı. Diğerleri ise Tatar Meclisi'nin Osmanlı hükümetine yakınlığı idi. Alman makamları Türkiye'ye yakın bir ismin hükümet kurmasına taraftar olamazlardı.

Sülkeviç'in hükümetinin ortaya koyduğu ilkeler Tatar Milli Meclisi'nin Tatarlar lehine elde etmeye çalıştığı siyasi kazançların korunacağı hususunda kaygı oluşturuyordu. Bu durum İstanbul'da daha büyük yankı buldu. 24 Haziran 1918 tarihli sabah gazetesi Kırım'da bir takım hareketliliğin olduğunu kabul etmesine karşın gayri Müslimlerden bir kabine teşekkül ettiğine dair gazetelerde çıkan telgrafların gerçeği yansıtmadığını Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi'nden aldığı bilgiye dayandırarak okuyucularına duyuruyordu. Gazete Akmesic'den alınan son malumata nazaran Kırım'da Müslüman parlamentosunun Türk-Tatar unsurunun menfaatlerine muvafık surette bir hükümet teşekkülüne kati surette karar verdiğini bildiriyordu²⁷.

Ertesi gün/25 Haziran'da Sabah gazetesi hükümet değişikliğini kabul ve ilan ediliyordu. Haberde Cafer Beyin hükümeti kurmakta nasıl başarısız olduğu ve sürecin Sülkeviç yönetimine nasıl evirildiği anlatılıyordu. Zira Kırım Müslüman parlamentosu hükümete dahil olmaları için Ruslara başvurduğu halde Rusların Akmesic'deki kongresi bu talebi reddetti. Böylece Ruslar memlekette meşru bir hükümetin teşekkülünün önünü tıkadılar. Gazeteye göre bu hareket Kırım ile hiç

27 "Kırım Hükümeti", *Sabah*, 24 Haziran 1918, No. 10276.

alakası olmayan ve başka yerlerden gelmiş bazı grupların gizli emellerinin bir sonucuydu.

Cafer Seyit Ahmet Bey bütün unsurların iştirakiyle demokratik bir hükümet tesis edemeyeceğini görerek istifasını verdi. Bunun üzerine Kırım'da evvel emirde anarşist grupların tahriklerine son vererek asayiş kati surette temin ve Tatarların hukukunu korumak üzere General Süleyman Sülkeviç yönetimi ele alarak Kırım'da idare-i örfiye/sıkıyönetim ilan etti. Kabinenin tamamen müstakil olarak teşekkül etmesi ve icraatında serbest bulunması için başvekâlet, harbiye ve dâhiliye nezaretlerine Süleyman Sülkeviç, hariciye nezaretine Cafer Seydahmed Bey, Maarif nezaretine Litvanyalı Müslümanlardan Rusya eski senato üyesi Ahmet Ahmenoviç tayin edildi²⁸.

Sülkeviç'in iktidara gelişiyle birlikte Kırım Tatarları hakkında oldukça hayret uyandıran haberler Alman ajanslarında görülmeye başlandı. Bazı İstanbul gazetelerinde de yayınlanan habere göre Müslümanların iştirak ve arzularıyla Rusçanın kırımda resmi lisan olarak kabul edilmişti. Tatarların hakları için nasıl mücadele verdikleri ortada iken Alman ajanslarında çıkan bu haber dikkat çekiyordu. Bu durum Kırım hükümetinin resmi diploması temsilcisi vekili Hasan Sabri Bey'e iletilerek kendisinden bilgi istendi. Hasan Sabri Bey gayet uzun bir izahatta bulundu:

Mayıs 1918 başlarında Kırım Tatar parlamentosu toplanarak 18 Mayıs'ta geçici bir hükümet teşkiline karar verdi. Muvakkat hükümetin resmi lisanı Tatarca ve Rusça olacaktı. Fakat hükümet teşkil edilemedi. 20 Haziran'da Alman komutanlığının desteğiyle Süleyman Sülkeviç iktidarı ele aldı. 25 Haziran'da teşekkül eden hükümetin ilk beyannamesinde Kırım'da resmi dilin Rusça olduğu, bununla beraber resmi daire ve genel müesseselere Tatarca ve Almanca ile müracaat edileceği belirtildi.

Kırımın istiklali herkesçe arzu edildiği halde henüz siyasi geleceği tayin edilmediğinden resmi lisan görüldüğü gibi Tatarca'dır. Bu gün Kırımın resmi lisanı Tatarca-Almanca ve Rusçadır. Fakat ilerisi hakkında henüz bir şey söylenemez. Yalnız bir şey varsa o da Kırım Türk Tatarlarının hiç bir vakit kendi dillerinden vazgeçmeyecekleridir. Kendi vatanlarında tekrar kendi geleceklerini ellerine almağa nasıl hakları varsa, kendi dilleriyle konuşmaya ve yazmaya o kadar hakları vardır. Lisan her milletin mukaddes bir müessesesidir. Buna taarruz edilemez²⁹.

28 "Kırım'ın İdaresi, "Yeni Hükümet", *Sabah*, 25 Haziran 1918, No. 10277.

29 "Kırım Müslümanlarına Dair Bir Mülakat", *Sabah*, 10 Eylül 1918, No. 10351.

Görüldüğü üzere Hasan Basri Bey uzun bir izahatta bulunmakla beraber Kırım hükümetinin resmi dilinin önceden Tatarca ve Rusça iken Sülkeviç hükümetinin resmi beyannamesinde Tatarca'yı dışarıda bırakarak resmi dili Rusça yaptığını kabul etmektedir. Tatarca'nın halk arasında konuşulmaya devam edeceğini beyan etmesi ise meseleyi özünden uzaklaştırmak anlamına gelmektedir. Netice itibarıyla Tatarca Sülkeviç hükümeti tarafından resmi dil olmaktan çıkarılmıştır.

Sonuç

1917'de Sovyet ihtilali Rusya coğrafyasının siyasi ve askerî yapısını tamamen etkiledi. Rusya'dan kopan yerlerden olan Kırım'da Tatarlar ihtilali Çarlığın asırlardır süren zulüm ve baskısından kurtulmak için tarihi fırsat gördüler. Buna göre siyasi ve teşkilat kurmanın yanında bölgenin tamamını kapsayacak bir hükümet kurmaya çalıştılar.

Sovyet hükümetinin savaştan çekilmesi ve Brest-Litovsk antlaşması bölgede Almanya ve Osmanlı devletini ön plana çıkardı. Antlaşmaya rağmen Bolşevikler Kırım'dan çıkmayınca Alman ordusu Ukrayna ve Kırım Tatarları ile birlikte harekât düzenledi.

Tatarlar harekât sonrası Kırım'da belirleyici bir güce dönüşürken yine de Almanya ve Osmanlı Devleti'nin desteğine ihtiyaç duyuyordu. Almanya 1918 sonuna kadar Kırım'da Türk/Tatarlara verdiği destek kuvvetli bir iktidar tesis etmeye yetecek seviyede değildi. Tatar teşkilatlarının gereken desteği alamaması iktidarın sık sık el değiştirmesine ve nihayet Sovyet Rusya'ya bağlanmasına neden oldu.

Kırım'da Tatarlar çoğunluk olmakla birlikte Ruslar, Ukraynalılar, Yahudiler ve diğer unsurlarla birlikte hareket etme imkânı bulamadılar. Zira Kırım Tatarları bağımsızlıktan yana iken, Rus ve Bolşevikler Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını istiyor ve bunun için çalışırken, Ukrayna ise Kırım'ın kendisine bağlanması yönünde bir dış politika takip ediyordu. Siyasal farklılıklar ülkenin siyasi geleceğini de olumsuz etkiledi.

Kırım, şiddet, cinayet, sürgün ve katliam gibi Bolşevik usullerin tatbik sahalarından biri oldu. Bolşevikler Rus unsurun desteğini arkalarına alarak Kırım'ı cinayet ve katliamlar yoluyla ele geçirdiler. Böylece Tatarların iki yıl boyunca verdikleri mücadelenin sonucu yeniden Rusya'ya bağlanmak oldu.

Kuşkusuz Kırım'ın düşüşünde Ukrayna'nın Sovyet Rusya'ya karşı Tatar hükümetiyle işbirliği yapmak yerine, ilhak politikası izlemesi de etkili oldu. Ukrayna hükümeti kuruluş anayasasına rağmen Kırım'ı topraklarına katmak

için amansız bir siyasi ve iktisadi mücadele verdi. Bunun sonucunda Kırım bir yandan hükümet krizleriyle uğraşırken, diğer yandan iktisadi sorunlarla uğraşarak Bolşevikler karşısında etkisiz kaldı.

Kaynaklar

Gazeteler

- Atı*, 23 Haziran 1918, No. 179.
İkdam, 24 Nisan 1918, No. 7617.
İkdam, 27 Nisan 1918, No. 7620.
İkdam, 5 Mayıs 1918, No. 7628.
İkdam, 7 Mayıs 1918, No. 7630.
Sabah, 22 Mart 1918, No. 10182.
Sabah, 23 Mart 1918, No. 10183.
Sabah, 24 Mart 1918, No. 10184.
Sabah, 25 Mart 1918, No. 10185.
Sabah, 27 Mart 1918, No. 10187.
Sabah, 29 Mart 1918, No. 10189.
Sabah, 12 Mayıs 1918, No. 10233.
Sabah, 15 Mayıs 1918, No. 10236.
Sabah, 18 Mayıs 1918, No. 10239.
Sabah, 30 Mayıs 1918, No. 10251.
Sabah, 31 Mayıs 1918, No. 10252.
Sabah, 4 Haziran 1918, No. 10256.
Sabah, 7 Haziran 1918, No. 10259.
Sabah, 10 Haziran 1918, No. 10262.
Sabah, 15 Haziran 1918, No. 10267.
Sabah, 23 Haziran 1918, No. 10275.
Sabah, 24 Haziran 1918, No. 10276.
Sabah, 25 Haziran 1918, No. 10277.
Sabah, 26 Haziran 1918, No. 10278.

Sabah, 30 Haziran 1918, No. 10282.

Sabah, 24 Ağustos 1918, No. 10334.

Sabah, 10 Eylül 1918, No. 10351.

Sabah, 11 Eylül 1918, No. 10352.

Sabah, 23 Nisan 1918, No. 10214.

Sabah, 25 Eylül 1918, No. 10363.

Sabah, 26 Teşrin-i Evvel 1918, No. 10394.

Sabah, 3 Teşrin-i Evvel 1918, No. 10371.

Sabah, 6 Teşrin-i Sani 1918, No. 10405.

Araştırma-İnceleme Eserleri

Arabacı, H. Murat, “Türkiye’de Kurulan İlk Kırım Türk Teşkilatları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/2 (2008), s. 47-65.

Çalışkan, Ülkü, “Kadet Partisi’nde (Anayasal Demokrat Partisi) İki Farklı Millet ve Milliyetçilik Anlayışı”, *Türkiyat Mecmuası*, 26/2 (2016), s. 133-153.

Kılıç, Selami, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, İstanbul 1998.

Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1998.